

سەرەتایەک دەربارەى چەمكى رەمز

خەسرەو مەحمود

تۆنرەر لە بەشى تۆنرینهوهى ناوهندى رۆشنگهريى چاودير

پوخته

رهمز يه کيکه لهو چه مکانه ی تیگه یشتن لیان بو ناشنابوون به نهینه کانی فلهسهفه و زانسته مروییه کان، و هونه ر و ناین، و سه رجه م نهو بابه تانهوه که به قولای ناسینی مروقهوه په یوه ستن، وهک چه مکیکی بنه رهتیی هه ژمار ده کریت. رهمز سه رچاوه ی ناسینی راز و نهینه کانی مروف و بیرکردنهوه و لایه نه سایکولوژی و نه تولوژیه کانیه تی. زمانی رهمزی، زمانی که لهودیوی زمانی باو و مه لوفه وه، له سه روی زمانی زانست و نه قلعه وه. زمانی بنه رهتیی ناین و موقه دهس و تیولوژیایه. لیره وه ناشنابوون پی ده بیته پیوستییه کی مسوگر. لهم توڙينهوه یه شدا هه ولی ناسینی رهمز و، رول و گرنگیه که یمان داوه، لهوه دواوین که مروف چوون و بوچی رهمزی داهینا، په یوه نندی رهمز به نه فسانه وه چیه و چونه، له کوتاییشدا به کورتیی له په یوه نندی رهمز به قورئانه وه دواوین

سه ره تایهك ده باره ی چه مکی ره مز

وشه ی ره مز له فهرهنگی زماندا

ره مز (الرمز) له بنچینه دا وشه یه کی عه ره بییه، و له ریشه ی (رمز) هوه هاتوو. رمز - رمز الیه: اشار واوما (ره مزی بو کرد: ئاماژهی بو کرد). الرمز ج رموز: الاشارة والایماو (ره مز که کویه که ی (رموز) ه به مانای ئاماژه کردن دیت (۱). له فهرهنگی (المعجم الوسیگ) دا له پال مانای (الاشارة والایماو) دا، (العلامه: نیشانه) شی داناوه. ههروه ها نویوشیه تی که له زانستی روونیژی (فی علم البیان) دا به مانای (الکتابه الخفیه: درکه ی شاراهه) دیت. (۲)

له فهرهنگه کانی زمانی کوردیدا له به رامبه ره وشه ی (رمز)، (هیما) به کارهاتوه، له کاتیکدا که (هیما) به مانای (علامه: نیشانه) و (اشاره: ئاماژه) ش دیت. لیره شه وهیه که نوسه رانی کورد هه ندیکیان (رمز) ه عه ره بییه که له کوردیدا به کارده هیئنه وه، هه ندیکی دیکه شیان سیمبول (symbol) ه ئینگلیزیه که به کاردینن، له م نیوه نده دا هه ندیکیشیان (هیما) به کاردینن. واته به کارهینانی (هیما) له به رامبه ره (ره مز) دا ته نیا له لای ژماره یه ک له نوسه ران په سه نده و به کاردیت.

مانای ره مز وهك چه مك

به کارهینانی ره مز وهك چه مکیکی جیاواز و سه ره به خو، به م روژ و قورساییه ی ئیستایه وه که ئاماده یی هه یه، به کارهینانیککی نوییه، له و روانگه یه وه که به کارهینانه که ی له لایه که وه په یوه سته به زانسته مروییه کانه وه، که زانستگه لیککی نوین، له لایه کی دیکه شه وه له ناو بواری ئه ده بيشدا هه ر نوییه. چه مکی ره مز له بنه رهدا له زانسته کانی زمان و فه لسه فه ی زمانه وه هاتوو، که (زانستی ره وانبیژی) یش له ئیستادا و له بنه رهدا به شیخ بووه له فه لسه فه ی زمان، هه ربویه له هه مان کاتدا ره مز

لقیکیشه له زانستی رهوانیژی، ههچهنده بهجیاو سهربهخۆ ناوی نهبراو و جیا نهکراوهتهوه، بهلام وهک ئهرک و روژ و وهک مانا لهناو چهنده لقیکی دیکه ی زانستی رهوانیژیدایه، وهک مجاز (خوازه) و استعاره (خواستن) و کنایه (درکه) لهلایهن زانا کۆنهکانی رهوانیژی عه رهبیدا لهناو چه مک و بابتهی (کنایه) دا وهک لقیکی له (کنایه) ش باس کراوه و جیگای بو کراوهتهوه.

مرۆف چۆن ره مزی داهینا؟

ئهوهی مرۆف له ئاژهل جیاده کاتهوه بریتیه له فراوانی بازنه وهزیفیه که ی، نهک ته نیا له پرووی چه ندیتهوه، به لکو له پرووی چوئیتیشهوه. ئه گهر مرۆف له گهل ئاژهلدا له وهدا ریکبکه ون که ههردوکیان خواوهنی ئامرازی ناردن و وهرگرتن بن، ئهوا مرۆف له وهدا له ئاژهل جیا ده بیتهوه و ئیمتیازی ده بیته که خواوهنی ئامرازیکی سیهه مه که ده کریت به ره مز ناوزه دی بکه ین. ئه م ئامرازه ش هه لی ئه وه بو مرۆف ده ره خسیته که به ردهوام له ره هه ندیکی نوپی واقیعدا بژی، ئه و بابته ی که په یوه سته به ژیان و په ره سه ندی مرۆفایه تیه وه.

مرۆف بونه وه ریکی بیرکهره وه یه به راستی، له به ره ئه وه ی وهک ئاژهل به خیرایی شته کان وه رناگریت و وه لامیان ناداته وه، به لکو پرۆسه ی وه لامدانه وه که دواده که ویت، به لکو ده شیته په کی بکه ویت له میانی پرۆسه ی هیواش و ئالۆزی بیرکردنه وه وه. له و سۆنگه یه وه که ئه و له جیهانی حه قیقه ته سه خت و یه کلاکه ره وه کاند ناژی، نه به گویره ی ئاره زوه خیرا کانی ش، به لکو له ناوه ندی جیهانیک له سۆز و ترس و هیوا و خه یال و وه همدا ده ژی.

ده شتوانین بلیین مرۆف له بری ئه وه ی مامه له له گهل شته کاند له خودی خو یاندا بکات، وایلیهاتوه له ریگه ی قسه کردنی به ردهوام له به ره ی خو یه وه مامه له یان له ته کدا ده کات، وه کچۆن ئه وه ش که له راستیدا ده جولیته بریتی نین له شته کان له خودی خو یاندا، به لکو بوچوون و خه یالات و ئایدیاله کانی مرۆفن به رامبه ر به سیستمی گه ردون، به مه ش مرۆف توانیوه تی له شیوه گه لی زمانیه و، وینه ی هونه ری و ره مزی ئه فسانه یی، و سروتی ئاینیدا گه شه به خو ی بدات، کوی ئه م ده سته و تانه شن که توپی ره مزه کان پیکده هیین. له راستیدا ئه مه شه که جیهانی مرۆف له جیهانی ئاژهل جیاده کاته وه. ئاژهل به شیوه یه کی خودیانه ی په تی گوزارشت له خو ی ده کات، به لام مرۆف له ریگه ی بابته وه ته عبیر له خودی خو ی ده کات، واته له میانی وینه یان نواندی به رجه سته ی به رده میه وه. به وه ش ده توانین بلیین مرۆف ئاژهل ئاقل نیه، به لکو ئاژهل دیروسته کهری ره مزه. به لام ئیمه هیشتا پرسیار له ودیوی دیاری کردنی ئایدیو سۆزه کان به مشیوه یه ده که ین به چه شنیک که شته کان بینه ره مز؟

یه‌که‌مین ئامانجی مروڤ له پشت ئەمه‌وه مه‌یلی جیاکردنه‌وه‌ی واقیع و ئایدیال له‌لای. لېوونی خواست و مه‌یلی جیاکاری له‌نیوان واقیع و ئایدیالی‌شدا له زۆریک له دیارده و ده‌رکه‌وته‌کانی ده‌رپرینی میلیانه‌دا روون ده‌بیته‌وه، بۆ ئموونه دوو جوړ له زه‌مان هه‌ن، زه‌مه‌نی واقیعی، که مروڤ له نزیکه‌وه له‌گه‌لیدا ده‌ژی، له‌گه‌ل زه‌مه‌نیکی ئایدیالی‌دا که زه‌مه‌نی نوییوه‌وه‌ی په‌یوه‌سته به به‌رده‌وامبوونی ژبان‌ه‌وه. وه‌کچوون شوینی واقیعی و شوینی پیروژ یان ئایدیالی‌ش بوونیان هه‌یه. مروڤی ئاسایش هه‌یه له‌گه‌ل مروڤی‌کدا که پال‌ه‌وانی ئەفسانه و چیرۆکه‌کان وینای ده‌که‌ن. به‌لکو ته‌نانه‌ت به‌ردی ئاسایی و به‌ردی پیروژی‌ش هه‌ن، بالنده‌ی ئاسایی و بالنده‌ی پیروژ و به‌مجوړه. جیاکردنه‌وه‌ی نیوان واقیع و ئایدیال یان واقیع و مومکین (شیاو) به‌مشپوه‌یه، ئینتیما‌ی بۆ مروڤ نیه به‌بوونی میتافیزیکیه‌وه، به‌لکو به‌شیکی دانه‌پراوه له مه‌عریفه‌ی مروڤ، به‌جوړیک ده‌توانین بلیین مروڤ هه‌ر ساتیک بیه‌ویت ده‌توانیت له واقیعه‌وه بۆ ئایدیال بگوازیت‌ه‌وه. له‌مه‌شدا مروڤی کون له‌گه‌ل مروڤی نویدا هاو‌پرايه، به‌لام له کاتیکدا که ده‌بینین مروڤی نووی سنوړیکی جیاکه‌روه له‌نیوان ره‌مز و شتدا داده‌نیت، مروڤی کون ره‌مز و شته‌که‌ی له‌یه‌کتر جیا‌ده‌کرده‌وه، ئەمه‌ش بۆ هه‌ستکردنی به‌یه‌کبوونی ژبان و قودسیه‌ته‌که‌ی ده‌گه‌رپته‌وه (۳)، ده‌رپرین به‌زمانی ئەبستراکت هه‌رچه‌نده قوول و فله‌سه‌فی بی‌ت، توانای به‌رجه‌سته‌کردنی هه‌سته‌کانی مروڤی نیه به‌وشپوه‌یه‌ی که ره‌مز ده‌یکات (۴).

رۆل و بایه‌خی ره‌مز

له‌پال ئەوه‌دا که ئاماژهمان پیکرد، ده‌شیت ره‌مز «وه‌ک ئاماژیه‌ک بۆ جوړیک له‌په‌یوه‌ندی به‌موقه‌ده‌سه‌وه بیته‌ ئاراوه، ئەمه‌ش له‌چه‌ندین جوړ له‌ده‌رپرینی ئەو ئاینانه‌دات ده‌رده‌که‌ویت که له‌زۆریک له‌ده‌قه‌کانی‌ندا به‌ره‌مز ئاشنا‌بوون، که له‌سروته‌کانی‌ندا گرتویانه‌ته به‌ر بۆ ئەوه‌ی گوزارشت له‌هه‌لوپست له‌به‌رامبه‌ر موقه‌ده‌سدا بکه‌ن. لیره‌دا مه‌سه‌له‌یه‌کی دیکه هه‌یه که بریتیه له‌وه‌ی ره‌مز، ئیدی ئاماژیه‌ک یان نیشانه‌یه‌کی نوسراو بی‌ت، بۆ ئەوه به‌کارهاتووه تا شتیک بگه‌یه‌نیت، ئەوه‌ش خوازیری ئەوه‌یه که جوړیک له‌په‌یوه‌ندی فیکریی پیشکەش بکات که پله‌یه‌ک له‌قه‌ناعه‌تپیکردنی تیدا‌یه و ده‌لاله‌ت ده‌کاته سه‌ر بابه‌تیککی دیاریکراو. به‌مانایه‌کی دیکه سیمبول له‌ناوه‌رۆک و شپوه‌کانیدا هه‌لگری به‌شیک له‌نارۆش‌نی و قودسیه‌ت و رازیکردنه» (۵).

له‌بونیادی شعوریانه‌ی ره‌مزیه‌تدا (واته له‌پیکه‌اته هه‌سته‌کیه سیمبۆلیکه‌که‌یدا) تواناکانی که‌لتور و فره‌ه‌نگ ده‌رده‌که‌ون و کاره‌کته‌ره‌که‌یان له‌ویدا هه‌شاره. هه‌ر ئەم بونیاده‌شه که گوزارشت له‌زیندویتی‌که‌ی ده‌کات. ئەوه که که‌لتور بۆ به‌رگریکردن له‌خوی په‌نای بۆ ده‌بات کاتیک سیستمه

ئه قلی و ئایدیولۆژیبه کانی دادهرمین، بۆ ئهوهی پارێزگاری له کۆمهڵ بکات بهلانی کهمی په یوهندی، و زهمینهیه کی هاوبهش بۆ تهماهیکردن و یه کبوون بۆ بیئته دی (6).

له راستیدا رهمز یه کییک له رهههنده کانی خودی حهقیقهتی زانستی خوئی پیکدههینیت، و ئه و چه مکه وردانهی له سیاقی جیاوازا به کاریاندههینین، به چه مکه (ئهقل و دهسهلات و دهولت و.. تاد) یهوه، خاوهنی سیمایه کی رهمزیانهی بنهرهتین که ئاوینهی ئهزمونی میژوویی هه موو کهلتوریکی و ئه و به کارهینانه تایبه تانه شه که هه موو چه مکییک له م کهلتوره دا ملکه چیان ده بییت. به لکو ئامانجی ئه م چه مکانه ئه وه یه که بنه رهمز واته بۆ دهلالهتی جیگیر و پیدراو وه چه رخینن به چه شنیکی که هه لگری مشتومر نه بن، به مهش بن به ئامرازیکی بۆ پیکهینانی دهلالهتی دیکه یان نیشانهیه کی سه ره تایبی و سه ره کی» (7).

رهمز به وه دا که دهلاله تکر دنیکی راسته وخۆیه (واته مانا و مه به سته که به شیوه یه کی راسته وخۆ ده گه یه نیت، واته ئامانجیکه له خودی خویدا، ده بیته پیکهینهری که رهسته ی خاوی به رهه مهینانی دهلاله ته فیکریه کانی دیکه، ئه و وه ک وشه وایه که له سیاقه کهلتوری و زمانیه که ی خویدا مانا به رهه مدههینیت. له به ره وه هه تا شارستانی زیاتر پیشبکه ویت و گه شه بکات، بونیادی (رهمزی - خه یالیی) ش، ده وله مهنتر ده بییت، و مانا کانی زیاتر ده بن و لق و پۆیان فره تر ده بییت و هه مه پهنگر ده بن. له به ره وه به رهمزکردنی واقع (خستنه ناو سیستمی رهمزیانه ی واقع هه وه)، واته دانانی له سیستمیکدا که خزمهت به به رهه مهینانی مانا و چه ندانه کردنی بکات بۆ خوئی جه وه هری ژیار و نیشانه ی په ره سه نندیه تی. هونه ر و چالاکی ئیستاتیکیانه ش به گشتی هه یچ نین جگه له و بواره ی که به رهه مهینانی ئه م دهلاله ته هه سته کی و رهمزانه تییدا ده بنه ئامانج له خودی خویندا و بۆ خودی خویشان (8).

سه بارهت به وه زیفه کۆمه لایه تیه کانی سیمبول، که چه ند شیوه یه کی هه ستینکراوی زۆرو هه مه پهنگر داده مه زرینیت، له چوار جوردا کۆکراونه ته وه، ئه و رهمزانه ی هانده ری هاوکاریین، ئه وانیه ی ریکخستنی په له به ندانه ی کۆمه له کان دیاری ده کهن، ئه وانه شیان که ئیستا به رابردوو وه ده به سته وه، له گه ل ئه و جوره رهمزانه ش که بوونی هیز و بونه وه ره سه رو - سروشتیه کان ده کهن به بوونی راسته قینه (9).

رهمز و ئه فسانه

مادامه کی قسه کردنی ئیمه لیره دا له باره ی رهمزه وه، قسه کردنه له سه ر لاینه مه عنه وییه قووله که ی،

واته لهسهر ټه و لايه نهی که به قولایي ههست و نهست و ناخی مرؤفدا رۆچوو و، به پيداويستيه بنه پرهتیه سايکولوژی و ټه ټولؤژیيه کانيه وه په يوه سته، که واته به شيويه کی سروشتی و له خودی خویدا قسه کردنه لهسهر ټه فسانه و نهپينه کانی، لهسهر زمانی گوزارشت و گهياندي ټه فسانه که زمانی ره مزه. ههروه ها ټه گهر ره مز ټامراز و هوکاري گهياندي نهپيني بابه ته هونه ری و زمانه وانیی و پيداويستيه ټاينی و کومه لايه تی و ژياريه بنه پرهتیه کان يیت، ټه و ټه نهپينه بو خوئی له ټه فسانه دا په نهانه.»

له بنه پرهتدا گوزارشتکردن له په يوه نديی ريشه بيانهی نيوان هو شياری زمانه وانی و هو شياری ټه فسانه یی - ټاينی، لهسهر جهم بونیا ده له فزييه کاند و هک بونه وهرانيکی ټه فسانه یی به پړيوه ده چیت، که هيزگه ليکی دياریکراوی ټه فسانه بيان پی به خشراوه، له راستيشدا وشه ده بيته جوړیک له هیزی سه ره تایی، که بوونی به گشتی و کرداری به ته واری تیدا له دايک ده بيت. توانای دوزينه وهی ټه هه لوپسته بالايه ی وشه لهسهر جهم پیکهاته ټه فسانه بييه کانی گهر دوندا، به پاره ی توانای به دودا چوون و گه پانه وه یه بو سه ره تاکانی» (١٠)، ره مز یان ټه فسانه خالی به یه کگه شتني نيوان روالهت و ناخ (الفاهر والباگن)، و بينراو و نه بينراوه. که واته ټه دوانه خالی تيشکدانه وه، سه نته ريکی جووله گه رانه یه که به سه ره جهم لايه کاند په خش ده بيت (١١).

ټه گهر له وه وه ده ست پی بکين که ټه فسانه کان وي نه گرتنيکی دراميانه ی روداو گه رانه ی کيشه ټه ټولؤژیيه کانن به زمانیکی ره مزیی، ټه و جياوازی جه وهه ريانه ی نيوان گوتاری ټه فسانه یی و گوتاری ټه قلانیی له و بابه تانه دا خوئی نمايش ناکات که له ناوياندا خراونه ته پروو - مه سه له ټه ټولؤژیيه کانيش به تاييهت - ټه وه نده ی له ريیازی رانانی ټه مه سه لانه و چاره سه رياندا خوئی حه شار ده دات (١٢). ليره دا مه به سته که ټه وه یه که بوونی زمانی ره مزیی بو گوزارشتکردن له شته کان بوته هوئی جيا کردنه وهی گوتاری ټه فسانه یی له گوتاری ټه قلایی، نهک خودی کيشه و بابه ته کان خوئیان. واته ټه وه زمانه ره مزيه که یه گوتاره که به ره و ټه فسانه بييوون ده بات نهک جوړی بابه ته کان.

ره مز له قورئاندا

ټه وه ره مزيه ته ی له ناو بابه ته کانی قورئاندا بوونی هه یه، وهک مه جاز دياریکراوه نهک وهک ره مز، هوکاره که شی ټه وه یه که ره مز وهک چه مک له و سه رده مانه دا، و له سياقی بابه ته قورئانیه کانيشدا

به شیوهیه کی تاییهت، بوونی نه بووه، به لکو ته فسیری ره مزیه یان ته ئویلی ره مزیه، لای سوئیگه راکان و شیعه کان هه بووه، که زیاتر به ناوی (التفسیر الاشاری) یهوه ناوئراوه، لیرهوه و لای ئه هلی سوننه به تاییهت، ره مز و ره مزیهت وهک بابه تیکی نامو بوی دهروانریت. وهک له سه ره تاشدا ئاماژهمان بو کرد، تیکه لیهک له نیوان چه مکه کانی ره مز و مه جاز و ئیستیعاره و کینایه دا بوونی هه یه، به لام له م نیوهنده دا ره مز بهوه جیاده کریته وه که وردتر و قوولتر مامه له له گه ل جه وه هری بابه ته کاند ده کات. له و رووه وه که قورئانی پیروز بو خوئی ده قیکه له پله یه کی بالای ره وان بیژییدا، به لکو ره وان بیژیونه که ی بووه به یه که مین موعجیزه بوی، له بهرئه وه مومکین نییه به دهر بیت له بابهت و ئاماژهی ره مزیه و مه جازیه. به تاییه تیش که زمانی بابه ته ئاینیه ریشه ییه کان بو خوئی زمانی ره مزه. وهک پیشتریش ئاماژهمان بو کرد، زمانی ره مزیه ئه وکاته ده بیته زمانی پیویست بو گوزارشتکردن له بابه ته کان، که زمانی ئاسایی توانای دهر برینی ئه و جوړه بابه تانه ی نابیت. ئه مه ش له و راستیه وه سه رچاوه ی گرتووه که ئه و بابه تانه ی له دهره وه ی جیهانی باو و مه ئلوفی مروقه کاندان، ده بیت به زمانی ته عبیران لی بکریت که له دهره وه ی ئه م جیهانه وه یه، که ئه و زمانه ش زمانی ره مزه. ئه و بابه ته بنه پره تیانه ی قورئانی پیروز باسیان ده کات، و به بوونی خودا و فریشته کان و قیامت و سیفه ته کانی خودا و موعجیزه ی پیغه مبه ران و بابه تگه لیکه له م چه شاننه، بابه تیکن به راورد به بابه ته دنیا ییه کان و مه سه له مه ئلوفه کان، به بابه تی ئایدیالیی هه ژمار ده کرین، به و مانایه ی له دهره وه و له سه ره وه ی بابه ته ماددی و دنیا ییه باوو زانراوه کاندان، که واته له دهره وه ی واقعی مه ئلوفن، ریالیی نین و ئایدیالین. ئه و زمانه باوه ی مروقه کان بابه ته زانستی، و لوژیکیه کانی پی دهره برن، زمانی که له چوارچیوه ی توانای دهر برینی مروقه کاندایه، هه ربویه مروقه توانیویه تی به زمانی روون و راسته وخو گوزارشت له و زانستانه بکات، به لام ئه گه سه بارهت به و بابه تانه ی که له دهره وه ی توانای دیاریکراوی زمانی مروقدان، ده بیت ناراسته وخو گوزارشتیان لی بکریت، به زمانی ره مز که زمانی ناراسته وخو و ناوه کییه. ئه و بابه تانه ی قورئان لیان ده دویت، بیسنور و ره هان، بیگومان توانا کانی زمانی مروقیش سنوردار و ریژه یین، له بهرئه وه توانای گوزارشتکردنی نییه لیان به چه شنیک که وه کخویان بیان خاته پروو، له بهرئه وه له چوارچیوه ی ره مزدا ده خرینه پروو. کیشه ی ته ئولیکردنی سیفه ته کانی خوداش هه ر لیره وه سه رچاوه ی گرتووه، واته له سوئنگه ی دهسته وه ستانبوونی زمانی مروقه وه له گوزارشتکردنی راسته وخو و کت و مت له و سیفه تانه وه ک خویان.

په راویزه کان:

- (۱) لويس معلوف، المنجد في اللغة، انتشارات اسلام، تهران، ۱۳۷۹، ص ۲۷۹.
- (۲) ابراهيم مصطفى وآخرون، المعجم الوسيط، دار الدعوة، استانبول - تركية، ۱۹۸۹، ص ۳۷۲.
- (۳) د. نبيلة ابراهيم، الأسطورة، الموسوعة الصغيرة ۵۴، منشورات وزارة الثقافة والإعلام، الجمهورية العراقية، ۱۹۷۹، ص ۷۴-۷۷.
- (۴) هه مان سه رچاوهی، ل ۸۵.
- (۵) د. مها عيسى فتاح العبدالله، تأويل الأسطورة في كتابات أفلاطون، دار الفارابي، بيروت - لبنان، ۲۰۱۶، ص ۲۵۵.
- (۶) د. برهان غليون، اغتيال العقل، محنة الثقافة العربية بين السلفية والتبعية، مكتبة مدبولي، القاهرة، الطبعة الثالثة، ۱۹۹۰، ص ۲۸۷.
- (۷) هه مان سه رچاوهی، ل ۲۸۸.
- (۸) هه مان سه رچاوهی، ل ۲۸۹.
- (۹) غي روشيه، مدخل الى علم الاجتماع العام (الفعل الاجتماعي)، تعريب د. مصطفى دندشلي، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ۱۹۸۳، ص ۱۱۵.
- (۱۰) رنست كاسيرر، اللغة والأسطورة، ترجمة سعيد الغانمي، ابوظبي - للثقافة والتراث-كلمة، ۲۰۰۹، ص ۸۸.
- (۱۱) دونيس، الصوفية والسورالية، دار الساقى، بيروت، ۱۹۹۲، ص ۱۵۶.
- (۱۲) د. محمد عجينة، موسوعة اساطير، العرب عن الجاهلية ودلالاتها، دار الفارابي، بيروت، ۲۰۰۵، ص ۵۶۴.

سه رچاوه کان:

- (۱) لويس معلوف، المنجد في اللغة، انتشارات اسلام، تهران، ۱۳۷۹.
- (۲) ابراهيم مصطفى وآخرون، المعجم الوسيط، دار الدعوة، استانبول - تركية، ۱۹۸۹.
- (۳) د. نبيلة ابراهيم، الأسطورة، الموسوعة الصغيرة ۵۴، منشورات وزارة الثقافة والإعلام، الجمهورية العراقية، ۱۹۷۹.
- (۴) د. مها عيسى فتاح العبدالله، تأويل الأسطورة في كتابات أفلاطون، دار الفارابي، بيروت - لبنان، ۲۰۱۶.
- (۵) د. برهان غليون، اغتيال العقل، محنة الثقافة العربية بين السلفية والتبعية، مكتبة مدبولي، القاهرة، الطبعة الثالثة، ۱۹۹۰.
- (۶) غي روشيه، مدخل الى علم الاجتماع العام (الفعل الاجتماعي)، تعريب د. مصطفى دندشلي، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ۱۹۸۳.
- (۷) رنست كاسيرر، اللغة والأسطورة، ترجمة سعيد الغانمي، ابوظبي - للثقافة والتراث-كلمة، ۲۰۰۹.
- (۸) دونيس، الصوفية والسورالية، دار الساقى، بيروت، ۱۹۹۲.
- (۹) د. محمد عجينة، موسوعة اساطير، العرب عن الجاهلية ودلالاتها، دار الفارابي، بيروت، ۲۰۰۵.